

ทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชน บ้านมันแกว
อำเภอกุตุรัง จังหวัดมหาสารคาม
SOCIAL CAPITAL IN COMMUNITY PLAN PROCESS, BAN MUN-KAEW
COMMUNITY, KUD-RUNG DISTRICT, MAHASARAKHAM PROVINCE

สายไหม ไชยศิริรินทร์
SAIMAI CHAISIRIN
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
MAHASARAKHAM UNIVERSITY
มหาสารคาม
MAHASARAKHAM

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสถานะทุนทางสังคมของชุมชนบ้านมันแกว 2) ศึกษากระบวนการจัดทำแผนชุมชนบ้านมันแกว และ 3) ศึกษาการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชนบ้านมันแกว การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก กลุ่มตัวอย่างเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ประชาชนชาวบ้าน และกรรมการกลุ่มอาชีพ บ้านมันแกว ตำบลกุตุรัง อำเภอกุตุรัง จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 25 คน ที่เลือกโดยวิธีเจาะจงเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต และการศึกษาเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีอุปมานิเคราะห์และการตีความ ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติอย่างง่าย ได้แก่ ค่าร้อยละ ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนมีทุนทางสังคมทั้งในมิติของความรู้ ความดีและความรัก กระบวนการจัดทำแผนชุมชนบ้านมันแกว ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การสำรวจปัญหาและความต้องการ การเสนอโครงการ และการดำเนินโครงการ ชุมชนบ้านมันแกว มีการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมด้านมิติของความรู้มากกว่าด้านความดีและความรัก โดยมีการประยุกต์ใช้ในขั้นตอนของการดำเนินโครงการมากที่สุด กระบวนทัศน์ของผู้นำและฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านเป็นปัจจัยสำคัญต่อการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชน ผู้นำชุมชนควรได้รับการพัฒนากระบวนการทัศน์ทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชนและการพัฒนาชุมชน

คำสำคัญ: ทุนทางสังคม, กระบวนการแผนชุมชน

ABSTRACT

The purposes of this research were 1) to study the status of social capital in the community, 2) to study the process of community plan, and 3) to study the application of social capital in community plan process. This study was based on the qualitative research approach. The samples were 25, consisted of the village committee, village experts, and occupational group committee. Field data were gathered by in-depth interviews,

observation, and documentary reviews. Content analysis were done by using deductive and interpretation methods. Simple statistics such as percentage was also applied for quantitative data analysis. The results of this research revealed that the social capital of community was found in dimensions of knowledge; goodness; and love. Community Plan Process consisted of 3 major steps, that were problems and need identification; project propose; and project implementation. The community could apply the social capital in dimension of knowledge more than goodness and love. It was mostly found in step of project implementation. Community leader's paradigm and villagers' economic status are important factors of an application of social capital in community plan process. The community leaders were recommended to be developed their social capital paradigm for promoting social capital in the process of community plan and community development work.

Keywords: Social capital; Community plan process

บทนำ

ประเทศไทยได้มีการปรับกระบวนการทัศน์การพัฒนาในช่วงเวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ซึ่งเป็นผลมาจากความล้มเหลวของการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ทั้งนี้ภาพรวมของการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-7 สรุปได้ว่า “เศรษฐกิจดี สังคมมี ปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” ทำให้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้ปรับแนวคิดการพัฒนาประเทศใหม่จากเดิมที่ให้ ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นประเด็นหลักมาเป็นการให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและสังคมไปพร้อมกัน จึงเป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดการพัฒนาที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” โดยให้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และเปลี่ยนวิธีการพัฒนาเป็นแบบองค์รวมที่เชื่อมโยงมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกันอย่างสมดุล (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554)

การปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์เรื่องทุน ได้ปรากฏขึ้นในสังคมไทยอย่างแพร่หลาย หลังปีพ.ศ. 2540 เมื่อประเทศไทยได้ประสบวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้ทุนในรูปแบบอื่นที่ไม่ใช่เงินทุน คือทุนทางสังคม ที่มีอยู่ในชุมชน ได้รับการส่งเสริมให้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ตามโครงการเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ซึ่งรัฐบาลได้สนับสนุนให้เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2541 ภายใต้กองทุนการลงทุนทางสังคม (Social investment fund : SIF) ต่อมาทุนทางสังคมได้มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศไทยมากขึ้น เมื่อในช่วงเวลาของแผนฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้สำรวจ วิเคราะห์ และนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับความท้าทายและโอกาสของประเทศ ไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจรวมถึงการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นทางเลือกของเศรษฐกิจไทย การเตรียมการสำหรับภาวะโลกร้อนและสร้างโอกาสการพัฒนา การออกแบบสถาบันยกรรรมทางสังคมให้เป็นทางเลือกใหม่ของคนไทย และสร้างสัญญาประชาคมใหม่ให้เป็นพลังขับเคลื่อนสังคมไทยสู่สมดุล โดยเฉพาะประเด็นการออกแบบสถาบันยกรรรมทางสังคมให้เป็นทางเลือกใหม่ของคนไทย ที่กล่าวถึงการออกแบบสังคมที่มีคุณภาพ ซึ่งมีเป้าหมายใน 4 มิติ คือ 1) สังคมแห่งความเอื้ออาทรและสมานฉันท์ (Social cohesion) 2) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม (Socio-economic security) 3) การรวมกลุ่มเพื่อสร้างโอกาสให้กับทุกคนอย่างเป็นธรรม (Social inclusion) 4) การเสริมสร้างพลังทางสังคม (Social

empowerment) ซึ่งในการออกแบบสังคมที่มีคุณภาพเพื่อให้สนองเป้าหมายทั้ง 4 มิติดังนั้น สิ่งที่ถูกหยิบยกให้เป็นปัจจัยสำคัญตัวแรกคือ “ทุนทางสังคม” (อาทิตย์ บุตตาตวง, 2554)

การวางแผนเป็นกระบวนการเริ่มแรกของการบริหารจัดการทั้งหมด การวางแผนจึงเป็นส่วนที่สำคัญอย่างยิ่งในหน่วยงานทุกระดับตั้งแต่ระดับประเทศจนถึงระดับชุมชนท้องถิ่น สำหรับการพัฒนาชุมชนนั้น การวางแผนเป็นขั้นตอนสำคัญของกระบวนการพัฒนาชุมชน ซึ่งปัญหาของการพัฒนาชุมชนนั้นส่วนใหญ่เกิดจากชุมชนไม่ได้เป็นผู้ริเริ่มในการคิด และวางแผนด้วยตนเอง ปัญหาและความต้องการของชุมชนมักเกิดจากบุคคลภายนอกดำเนินการ ชุมชนไม่เคยทำแผนพัฒนาตนเอง และกระบวนการพัฒนาไม่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนานคน (เสรี พงศ์พิศ, 2548, น. 10) จากปัญหาและความจำเป็นดังกล่าว การจัดทำแผนชุมชนจึงมีความสำคัญ ซึ่งการที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้กำหนดการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นทั้งตนเองและตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เอง และให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายการตัดสินใจทางการเมืองการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทำให้แผนชุมชนได้รับการส่งเสริมและนำไปปฏิบัติ โดยเฉพาะระดับท้องถิ่นซึ่งเป็นหน่วยงานฐานรากของการขับเคลื่อนการพัฒนา

แผนชุมชน เป็นกิจกรรมพัฒนาที่เกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกัน เพื่อจัดทำแผนขึ้นมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเอง ให้เป็นไปตามที่ต้องการและสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกันได้ โดยคนในชุมชนได้มาร่วมกันคิด ร่วมกำหนดแนวทาง และกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยยึดหลักการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอกด้วยการคำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งบางกิจกรรมที่ชุมชนไม่สามารถทำเองได้ ก็สามารถขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกได้ โดยชุมชนเสนอแผนชุมชนเข้าเป็นแผนขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หรือแผนงานโครงการของราชการได้ แผนชุมชนอาจมีชื่อเรียกแตกต่างกันตามความเข้าใจของแต่ละท้องถิ่น อาทิ แผนแม่บทชุมชน แผนชุมชนพึ่งตนเอง แผนชีวิต เป็นต้น

แผนชุมชนที่มีคุณภาพนั้นควรเป็นแผนที่มีการพึ่งตนเองและบูรณาการทุนต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนให้มากที่สุด โดยเฉพาะทุนทางสังคมซึ่งในแต่ละชุมชนต่างก็มีทุนทางสังคมของชุมชนที่หลากหลาย เช่น ความรู้ภูมิปัญญา ความเอื้ออาทร เครือข่ายความสัมพันธ์ ฯลฯ ทั้งนี้ชุมชนที่สามารถประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมบูรณาการร่วมกับทุนรูปแบบอื่น ๆ ในกระบวนการแผนชุมชนได้ ชุมชนนั้นจะกลายเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองและสามารถลดการพึ่งพาจากภายนอกได้มากขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

จากการศึกษาเรื่องทุนทางสังคมกับการพัฒนาเป็นชุมชนพึ่งตนเองของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้า พบว่าทุนทางสังคม ในด้านเครือข่ายของกลุ่มและการมีส่วนร่วม มีบทบาทในกระบวนการดำเนินงานของกลุ่มตั้งแต่การวางแผน การลงมือปฏิบัติ การตรวจสอบ จนถึงการปรับปรุงการดำเนินงาน ซึ่งจะสามารถนำพาชุมชนให้เกิดการพึ่งตนเองได้ ดังนั้นจึงเสนอให้มีพื้นที่และเวทีให้ทุนทางสังคมได้ถูกใช้ประโยชน์ รวมถึงการสร้างและขยายเครือข่ายเพื่อให้เกิดการสะสมและเพิ่มขึ้นของทุนทางสังคม (สุเทพ คำเมฆ, 2559, น. 1-2) นอกจากนี้ผู้วิจัยได้พบว่าการศึกษาด้านการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในกระบวนการจัดทำแผนชุมชนยังมีจำกัด จึงมีความสนใจที่จะศึกษาการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ในกระบวนการจัดทำแผนชุมชน

ชุมชน “บ้านมันแกว” (นามสมมุติ) ตำบลกุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม ถูกเลือกเป็นพื้นที่ในการศึกษาเพราะเป็นพื้นที่เป้าหมายในการทำงานของหลายองค์กร ได้แก่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช) สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ และองค์การบริหารส่วนตำบล

เป็นชุมชนที่มีศักยภาพด้านทุนทางสังคม ซึ่งผู้วิจัยได้นำนิสิตรายวิชาการวางแผนเพื่อการพัฒนาชุมชนไปเรียนรู้และฝึกปฏิบัติการภาคสนามแผนชุมชน จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจในการศึกษาเกี่ยวกับทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชนบ้านมันแกว ว่ามีการประยุกต์ใช้ได้มากน้อยแค่ไหน อย่างไร เพราะเหตุใด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานะทุนทางสังคมของชุมชนบ้านมันแกว
2. เพื่อศึกษากระบวนการจัดทำแผนชุมชนบ้านมันแกว
3. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชนบ้านมันแกว

ประโยชน์ของการวิจัย

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับทุนทางสังคมในงานพัฒนาชุมชน
2. สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) สาขาการพัฒนาชุมชน

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ทุนทางสังคม หมายถึง องค์ประกอบทุนทางสังคม 3 มิติ 1) มิติของความรู้ 2) มิติของความสัมพันธ์ 3) มิติของความรัก

มิติของความรู้ หมายถึง ความรู้ ภูมิปัญญาหรือพื้นความรู้ ความสามารถของบุคคลที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมไปถึงสมรรถนะของคนและผู้นำ ซึ่งแสดงถึงความรู้ความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะที่จำเป็นในการจัดการหรือดำเนินกิจกรรมของชุมชนและสังคม

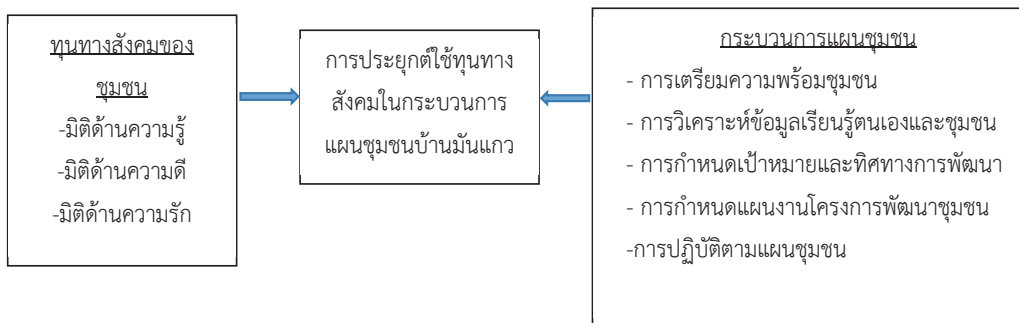
มิติของความสัมพันธ์ หมายถึง บรรทัดฐานทางสังคม สถาบันทางสังคม ความเห็นอกเห็นใจ การต่างตอบแทน เอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน วัฒนธรรม ประเพณี ศีลธรรม จริยธรรม ความเชื่อทางสังคม ความเชื่อทางศาสนา ทรัพยากรและการใช้ประโยชน์ร่วม

มิติของความรัก หมายถึง เครือข่ายทางสังคม ความไว้วางใจ การเป็นพวกเดียวกัน และรักพวกพ้อง

กระบวนการแผนชุมชน หมายถึง ขั้นตอนและกิจกรรมในการกำหนดอนาคต แนวทางการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การสำรวจปัญหาและความต้องการ การเสนอโครงการ และการดำเนินโครงการ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้พัฒนารอบแนวคิดในการวิจัย จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง คือ จากกระบวนการทุนทางสังคม ของ วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์ (2548) องค์ประกอบมิติทุนทางสังคม ของ อาทิตย์ บุคตาตวง และ สุพรรณิ ไชยอำพร (2555) แนวคิดและกระบวนการแผนชุมชน ของ กรมการพัฒนาชุมชน (2553) ดังภาพประกอบที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วรุฒิ โรมรันตพันธุ์ (2548, 83-85) กล่าวว่า กระบวนการทุนทางสังคม แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่เป็นกระบวนการ และส่วนที่เป็นปัจจัยแวดล้อมของกระบวนการ ส่วนที่เป็นกระบวนการทุนทางสังคม ประกอบด้วย 3 ส่วนได้แก่ 1) ส่วนที่เป็นระบบคิด จะเป็นส่วนที่มีความเป็นนามธรรมสูง ระบบคิดดังกล่าวจะมีทั้งส่วนที่มีมาตั้งแต่เดิม 2) ส่วนที่เป็นวิธีการปฏิบัติ จะเป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์กับส่วนที่เป็นระบบคิด นั้นหมายความว่า เมื่อปัจเจก กลุ่ม องค์กร สถาบัน หรือชุมชนมีระบบคิดเกี่ยวกับค่านิยมในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระบบคิดดังกล่าวจะส่งผลให้สมาชิกมีการปฏิบัติต่อกัน ด้วยความเอื้ออาทรและมีความร่วมมือกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน 3) ส่วนที่เป็นผลลัพธ์ จะเป็นส่วนที่เกิดจากผลของการที่สมาชิกมีระบบคิด และวิธีการปฏิบัติอย่างไร ซึ่งผลลัพธ์ดังกล่าวอาจอยู่ในรูปของทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมหรือเป็นทุนในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสังคมส่วนรวม ส่วนที่เป็นปัจจัยแวดล้อมของกระบวนการ ได้แก่ ปัจจัยภายนอกต่างๆ ที่เป็นทั้งรูปธรรม (เงินจากชุมชนภายนอก เครื่องมือที่ได้รับความร่วมมือจากภายนอก บุคลากรหรือนักวิชาการจากภายนอก) และนามธรรม (ความช่วยเหลือทางวิชาการจากภายนอก ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ต่าง ๆ จากภายนอก) รวมทั้งผลที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยีจากภายนอกที่มีผลต่อระบบความคิด และวิธีการปฏิบัติภายในกลุ่ม องค์กร สถาบัน และชุมชน

อาทิตย์ บุตดาตวง และ สุพรรณิ ไชยอำพร (2555, น. 33-35) ได้สรุปองค์ประกอบทุนทางสังคม ออกเป็น 3 มิติ ดังนี้ 1) มิติของความรู้ ประกอบไปด้วย ความรู้ ภูมิปัญญาหรือพื้นความรู้ ความสามารถของบุคคลที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมไปถึงสมรรถนะของคนและผู้นำ ซึ่งแสดงถึงความรู้ ความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะที่จำเป็นในการจัดการหรือดำเนินกิจกรรมของชุมชน และสังคม 2) มิติของความดี ประกอบไปด้วย บรรทัดฐานทางสังคม สถาบันทางสังคม ความเห็นอกเห็นใจ การต่างตอบแทน เอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน วัฒนธรรม ประเพณี ศีลธรรม จริยธรรม ความเชื่อทางสังคม ความเชื่อทางศาสนา ทรัพยากรและการใช้ประโยชน์ร่วม 3) มิติของความรัก ประกอบไปด้วย เครือข่ายทางสังคม ความไว้วางใจ การเป็นพวกเดียวกัน และรักพวกพ้อง

กรมการพัฒนาชุมชน (2553, น. 7-9) ได้กำหนดขั้นตอนการจัดทำแผนชุมชนไว้ 5 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1เตรียมความพร้อมชุมชน ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลเรียนรู้ตนเองและชุมชน ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดเป้าหมายและทิศทางการพัฒนา ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดแผนงานโครงการพัฒนาชุมชน ขั้นตอนที่ 5 การปฏิบัติตามแผนชุมชน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เป็นหลัก

ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประชากรในการศึกษา คือ ชาวบ้านมันแกว ตำบลกุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และกรรมการกลุ่มอาชีพ จำนวน 25 คน เป็นกลุ่มเป้าหมาย คัดเลือกโดยวิธีเจาะจง โดยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือก คือ มีประสบการณ์ในการเข้าร่วมจัดทำแผนชุมชนหรือเวทีประชาคม ที่จัดโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือสำนักงานพัฒนาชุมชน

การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และศึกษาเอกสาร คือ แผนชุมชน และแผนพัฒนาตำบล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้าง แผนที่เดินดิน แผนที่ทรัพยากร

การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้สถิติอย่างง่าย เช่น ค่าร้อยละ ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้วิธีอุปมาวิเคราะห์และการตีความ

ผลการวิจัย

1. สถานะทุนทางสังคมของชุมชนบ้านมันแกว

ชุมชนบ้านมันแกวเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน เป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ มีอายุราว 110 ปี ชุมชนบ้านมันแกวมีโครงสร้างทางสังคมที่มีความสัมพันธ์แบบแนวนราบและเครือข่าย มีการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ จึงมีทุนทางสังคมที่หลากหลายปรากฏอยู่เป็นเสาหลักในการดำรงชีวิตของผู้คน ดังต่อไปนี้

1.1 มิติด้านความรู้ ประกอบไปด้วย ความรู้ ภูมิปัญญาหรือพื้นความรู้ ความสามารถของบุคคล ที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมไปถึงสมรรถนะของคนและผู้นำ ซึ่งแสดงถึงความรู้ ความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะที่จำเป็นในการจัดการหรือดำเนินกิจกรรมของชุมชนและสังคม

ชุมชนบ้านมันแกวเป็นหมู่บ้านดั้งเดิมที่เริ่มต้นจากประชากรจำนวนไม่มาก ชาวบ้านมีความสัมพันธ์อันเครือญาติ ประกอบอาชีพหลักด้านเกษตรกรรมและพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ จึงทำให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกันเพื่อความอยู่รอด รวมถึงเกิดการเรียนรู้จากการลองผิดลองถูกในการดำรงชีวิตจนประสบความสำเร็จ และสั่งสมจนกลายเป็นภูมิปัญญาสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งทุนทางสังคมที่ปรากฏในชุมชนบ้านมันแกว ในมิติของความรู้ ประกอบด้วย องค์ความรู้และภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม ได้แก่ การทอผ้า การทอเสื่อ การจักสาน องค์ความรู้และภูมิปัญญาด้านการแปรรูปและถนอมอาหาร องค์ความรู้และภูมิปัญญาด้านยาสมุนไพร และองค์ความรู้และภูมิปัญญาด้านการเกษตร

1.2 มิติด้านความดี ประกอบไปด้วย 1) บรรทัดฐานทางสังคม หมายถึง แบบแผนสำหรับยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ หรือแบบพฤติกรรมกฎเกณฑ์ หรือคตินิยมที่สังคม กำหนดไว้เป็น มาตรฐานในการประพฤติปฏิบัติที่สังคมยอมรับว่าดีและถูกต้อง 2) สถาบันทางสังคม ประกอบด้วย ครอบครัว เครือญาติ และกลุ่มอาชีพ 3) ความเห็นอกเห็นใจ การต่างตอบแทน เอื้ออาทร ช่วยเหลือ กัน 4) วัฒนธรรม และประเพณี 5) ศีลธรรม จริยธรรม 6) ความเชื่อทางสังคม ประกอบด้วย ความเชื่อทางศาสนาและค่านิยมทางสังคม และ 7) ทรัพยากร และการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ประกอบด้วย การใช้ประโยชน์ในแหล่งน้ำของหมู่บ้านและป่าชุมชน

ทุนทางสังคมของชุมชนบ้านมันแกวในมิติด้านความดี มีพื้นฐานมาจากการนับถือพุทธศาสนา และมีค่านิยมและความเชื่อทางสังคมที่อิงอยู่กับศาสนธรรมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา จนทำให้เกิดบรรทัดฐานทางสังคมในการทำความดี การรักษาวินัยธรรมประเพณีของชุมชน และค่านิยมที่ดีงาม ในการดำเนินชีวิต ได้แก่ การกตัญญูต่อผู้มีคุณ การเคารพผู้อาวุโส การบริจาคทาน การเสียสละเพื่อส่วนรวม ความซื่อสัตย์ ความไว้วางใจกัน และการปฏิบัติตามฮีต12 คอง14

1.3 มิติด้านความรัก ประกอบไปด้วย 1) เครือข่ายทางสังคม หมายถึง ชุมของความเกี่ยวพัน (Knit) และผูกพัน (Ties) ระหว่างกันของบุคคล ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นครอบครัว เพื่อน และคนรู้จักกัน การเกี่ยวพันระหว่างกันของคนในสังคม 2) ความไว้วางใจ คือ ความเชื่อใจ ความไว้น้ำใจ ความไว้วางใจ เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างคน ๆ นั้นกับบุคคลอื่น ๆ ให้ออกมา ในรูปของสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน 3) การเป็นพวกเดียวกัน รักพวกพ้อง เป็นรูปแบบหนึ่งของความรักที่ทำให้คนอยู่เป็นกลุ่มหมู่ญาติ เพื่อนฝูง เพื่อช่วยเหลือกัน ก่อให้เกิดพลัง และความสามัคคี

ทุนทางสังคมของชุมชนบ้านมันแกวในมิติด้านความรัก พบว่ามีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับ มิติด้านความดี ชาวบ้านมันแกวมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ มีค่านิยมความเชื่อเรื่องบาปบุญที่อิงอยู่กับ พุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ จึงมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีความห่วงใยเอื้ออาทรและช่วยเหลือกัน ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น การฝากให้ดูแลบ้าน ดูแลผู้เฒ่าผู้แก่ และดูแลลูกหลาน การใช้ประโยชน์และร่วมกันรักษาแหล่งน้ำธรรมชาติของชุมชน

นอกจากนั้นทุนทางสังคมในมิติด้านความรักที่โดดเด่นของบ้านมันแกว คือ การมีเครือข่าย ทางสังคมช่วยเหลือแนะนำกันในการไปทำงานต่างประเทศ ชาวบ้านมันแกวหลายคนที่ได้ไปทำงานต่างประเทศ จากการช่วยเหลือของเครือญาติและเพื่อนบ้าน เพื่อหารายได้มาแก้ปัญหาหนี้สินของครอบครัว

สถานะทุนทางสังคมของชุมชนบ้านมันแกว โดยทั่วไปสามารถกล่าวได้ว่า ทุนทางสังคม ที่มีอยู่มากแต่ชุมชนยังไม่สามารถนำมาประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มศักยภาพ ได้แก่ ความรู้และ ภูมิปัญญา เครือข่ายทางสังคมของผู้นำชุมชน ความเอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน และวัฒนธรรมและประเพณี ที่ดีงาม ในขณะที่เดียวกันทุนทางสังคมในมิติด้านความรัก คือการเป็นพวกเดียวกัน อาจเป็นอุปสรรคในการทำงาน ตามหลักธรรมาภิบาลของคณะกรรมการหมู่บ้านและกรรมการองค์กรชุมชน

ตารางที่ 1 สรุปสถานะทุนทางสังคมของชุมชนบ้านมันแกว

ทุนทางสังคม	ความถี่ (N=25)	ร้อยละ
มิติด้านความรู้		
- ความรู้และภูมิปัญญา	22	88
- สมรรถนะของคนและผู้นำ	18	72

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ทุนทางสังคม	ความถี่ (N=25)	ร้อยละ
มิติด้านความดี		
- สถาบันทางสังคม	15	60
- ความเห็นอกเห็นใจ เอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน	20	80
- วัฒนธรรมและประเพณี	23	92
- ศีลธรรม จริยธรรม	15	60
- ความเชื่อทางสังคม	16	64
- ทรัพยากรและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน	12	48
มิติด้านความรัก		
- เครือข่ายทางสังคม	18	72
- ความไว้วางใจ	16	64
- ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน	20	80

ข้อมูลจากตารางที่ 1 สรุปได้ว่า ทุนทางสังคมในมิติด้านความรู้ของชุมชนส่วนใหญ่ คือ ความรู้ และภูมิปัญญา ทุนทางสังคมในมิติด้านความดีของชุมชน คือ วัฒนธรรมประเพณี และทุนทางสังคมในมิติด้านความรัก คือ ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน

2. กระบวนการจัดทำแผนชุมชนบ้านมันแกว

ชุมชนบ้านมันแกว เป็นชุมชนที่มีประสบการณ์ในการจัดทำแผนชุมชนร่วมกับสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ในช่วงระยะเวลาที่แตกต่างกัน ซึ่งสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอมิมีบทบาทสำคัญในการริเริ่มกระบวนการแผนชุมชน ในปี พ.ศ. 2553 ทั้งนี้กระบวนการจัดทำแผนชุมชนบ้านมันแกว สามารถสรุปได้เป็น 3 ขั้นตอนหลัก (สมาน สุขใจ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2560) ซึ่งไม่ได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอนของกรมการพัฒนาชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม การดำเนินการมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับกระบวนการแผนชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชน ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การสำรวจปัญหาและความต้องการ

เป็นขั้นตอนเกี่ยวกับการวิเคราะห์ข้อมูลเรียนรู้ตนเองและชุมชน ซึ่งชุมชนได้เรียนรู้ข้อมูลตนเองด้วยการวิเคราะห์ข้อมูล แยกแยะทุนทางสังคมและสภาพปัญหา ชุมชนได้วิเคราะห์สาเหตุปัญหาและจัดลำดับความต้องการของชุมชน รวมถึงการแยกแยะศักยภาพที่มีอยู่และสภาพปัญหาที่เป็นแนวโน้มกำลังเกิดขึ้นกับชุมชน

ขั้นตอนนี้จัดอยู่ในขั้นตอนตอนที่ 1 และ 2 ของกระบวนการจัดทำแผนชุมชนโดยกรมการพัฒนาชุมชน คือขั้นตอนที่ 1 การเตรียมความพร้อมชุมชน ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลเรียนรู้ตนเองและชุมชน

กลุ่มคนที่เข้าร่วมในขั้นตอนนี้ ได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และกรรมการกลุ่มอาชีพ/องค์กรชุมชน ซึ่งดำเนินการโดยการประชุมชาวบ้าน (จัดเวทีประชาคม) การสรุปบทวนข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐานระดับครัวเรือน (จปฐ) และการไปเยี่ยมเยือนครัวเรือนยากจนหรือผู้ด้อยโอกาสในชุมชน

ขั้นที่ 2 การเสนอโครงการ

เป็นการกำหนดเป้าหมาย ทิศทางการพัฒนา และกำหนดแผนงานโครงการพัฒนาชุมชน เพื่อให้ชุมชนกำหนดเป้าหมายว่าจะพัฒนาไปเป็นชุมชนแบบใดในอนาคต พร้อมทั้งกำหนดทิศทางและแนวทางการพัฒนาตามศักยภาพของชุมชน รวมถึงเพื่อให้ชุมชนมีแนวทางในการพัฒนาชุมชนสู่การเป็นชุมชนที่ปรารถนา

ขั้นตอนนี้จัดอยู่ในขั้นตอนตอนที่ 3 และ 4 ของกระบวนการจัดทำแผนชุมชนโดยกรมการพัฒนาชุมชน คือ ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดเป้าหมายและทิศทางการพัฒนา ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดแผนงานโครงการพัฒนาชุมชน

กลุ่มคนที่เข้าร่วมในขั้นตอนนี้ ได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และกรรมการกลุ่มอาชีพ/องค์กรชุมชน ซึ่งดำเนินการโดยการประชุมชาวบ้าน (จัดเวทีประชาคม)

ขั้นที่ 3 การดำเนินโครงการ

เป็นการทำให้เกิดการปฏิบัติตามแผนชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม โดยการประสานงานขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การบริหารจัดการงบประมาณ การติดตามและประเมินผลโครงการ ซึ่งผู้นำชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้านได้มีบทบาทสำคัญในการประสานงานและบริหารจัดการโครงการต่าง ๆ ตามแผนชุมชน

ขั้นตอนนี้สอดคล้องกับกระบวนการจัดทำแผนชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชน คือ เป็นขั้นตอนที่ 5 การปฏิบัติตามแผนชุมชน

3. การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชนบ้านมั่นคง

ในกระบวนการจัดทำแผนชุมชนของบ้านมั่นคง ทุนทางสังคมได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในขั้นตอนต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านมั่นคง ดังนี้

ทุนทางสังคมที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการแผนชุมชนมากที่สุด คือ มิติด้านความรู้ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพ และความรู้ความสามารถของผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งในกระบวนการแผนชุมชนทั้ง 3 ขั้นตอน จำเป็นต้องใช้ความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ และภูมิปัญญาต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ปัญหา ข้อจำกัด คิดค้นแนวทางการพัฒนาชุมชน และประสานงานให้เกิดการสนับสนุนการดำเนินโครงการ

ทุนทางสังคมที่เป็นมิติด้านความรัก ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในขั้นการสำรวจปัญหาความต้องการและขั้นการดำเนินโครงการ ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติของชาวบ้านมั่นคง ทำให้เกิดความห่วงใยเอื้ออาทรและอยากช่วยเหลือแก้ปัญหาให้แกกัน และในขั้นการดำเนินโครงการความไว้วางใจกันช่วยทำให้โครงการประสบความสำเร็จ

ทุนทางสังคมมิติด้านความดี พบว่าถูกนำมาประยุกต์ใช้ในขั้นการดำเนินโครงการ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการมีความซื่อสัตย์ในการทำงาน ไม่ผิดศีล 5 (โดยเฉพาะศีลข้อที่ 2) รวมถึงการเสียสละเวลาส่วนตนและบริจาคทานอาหารวัตถุดิบในการทำงานเพื่อส่วนรวม

ซึ่งการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชนของบ้านมั่นคง ตามที่กล่าวแล้วข้างต้นสามารถสรุปได้ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 สรุปการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชน

ทุนทางสังคม	กระบวนการแผนชุมชน		
	การสำรวจปัญหา/ความต้องการ	การเสนอโครงการ	การดำเนินโครงการ
มิติด้านความรู้	✓	✓	✓
มิติด้านความดี	-	-	✓
มิติด้านความรัก	✓	-	✓

อภิปรายผล

ชุมชนบ้านมันแกวเป็นชุมชนขนาดเล็ก มีอายุกว่า 110 ปี ชุมชนมีพืชเศรษฐกิจสำคัญคือข้าว มันสำปะหลัง และมันแกว ชุมชนมีทุนทางสังคมทั้งในมิติของความรู้ ความดีและความรัก กระบวนการจัดทำแผนชุมชน บ้านมันแกว ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การสำรวจปัญหาและความต้องการ การเสนอโครงการ และการดำเนินโครงการ ชุมชนบ้านมันแกวมีการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมด้านมิติของความรู้มากกว่าด้านความดีและความรัก โดยมีการประยุกต์ใช้ในขั้นตอนของการดำเนินโครงการมากที่สุด

ทุนทางสังคมของบ้านมันแกวมีลักษณะเป็นกระบวนการตามที่เสนอโดย วรุณี โรมรัตน์พันธ์ (2548, 83-85) ซึ่งกระบวนการทุนทางสังคม แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่เป็นกระบวนการ และส่วนที่เป็นปัจจัยแวดล้อมของกระบวนการ โดยที่ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นผู้อาวุโส อยู่ในฐานะปราชญ์ชาวบ้าน เป็นปัจจัยแวดล้อมภายในสำคัญของชุมชนที่มีผลต่อการขับเคลื่อนกระบวนการทุนทางสังคมของชุมชน รวมถึงเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการนำทุนทางสังคมมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนได้อย่างเต็มศักยภาพ ผลการศึกษานี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ อาทิตย์ บุตดาตวง และ สุพรรณิ ไชยอำพร (2555) เรื่อง ความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไพร อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ที่พบว่าชุมชนมีทุนทางสังคมที่หลากหลายแต่ยังมีข้อจำกัดด้านความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ จากปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับปัญหาคนทำงานสังคมมีน้อย ซึ่งในการที่จะทำให้ชุมชนมีลักษณะความสัมพันธ์และสภาพที่ชุมชนพึงปรารถนาได้นั้น จะต้องอาศัยกระบวนการในการสร้างผู้นำหรือแกนนำเพิ่มขึ้น นอกจากนั้นชาวบ้านมันแกวส่วนใหญ่มีหนี้สิน ฐานะความพร้อมทางเศรษฐกิจของชาวบ้านจึงเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับการศึกษาของ สุพรรณิ ไชยอำพร (2560) เรื่อง ทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างทุนมนุษย์ในเขตเมืองชายแดน กรณีศึกษาเปรียบเทียบประเทศไทยกับกัมพูชา ที่วิเคราะห์ว่าการมีรายได้ต่ำเป็นปัจจัยที่ไม่เอื้อให้หลังทุนทางสังคมมีความเข้มแข็ง

ผู้วิจัยพบว่าการจัดทำแผนชุมชนที่เกิดขึ้นจริงไม่ได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอนครบ 5 ขั้นตอนตามที่กำหนดโดยกรมการพัฒนาชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนมีข้อจำกัดเรื่องเวลา และชาวบ้านมองว่าเป็นบทบาทของผู้นำชุมชนในการจัดทำแผน จึงมีการรวบรัดขั้นตอนการจัดทำแผนชุมชนให้เหลือ 3 ขั้นตอนหลัก ส่วนการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชนนั้น ขึ้นอยู่กับกระบวนการทัศนและศักยภาพของผู้นำชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ วิวัฒน์ หามนตรี (2556) เรื่องการจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลชัยฤทธิ์ อำเภอยะโฮ จังหวัดอ่างทอง พบว่า ผู้นำท้องถิ่นบางส่วนขาดวิสัยทัศน์ทำให้เกิดปัญหาการจัดทำแผนชุมชนในเชิงคุณภาพ

ประชาชนในชนบทสามารถมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาชุมชนโดยการใช้ทุนทางสังคมในมิติต่าง ๆ ผลการวิจัยนี้ได้สนับสนุนแนวทางและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาแผนชุมชนของหมู่บ้านตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เรื่อง การพัฒนาแผนชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง บ้านสันลมจอย ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวคือผู้นำชุมชนจะต้องทำหน้าที่สร้างพลังชุมชน ความตั้งใจจริง โดยสร้างความรักความสามัคคีของคนในชุมชนและความเชื่อมั่นศรัทธาที่ต่อผู้นำและกลุ่มผู้นำ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้านความคิด บนพื้นฐานของวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งแนวทางนี้เป็นการส่งเสริมการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชนที่จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านอย่างแท้จริง (นิศรา จันทรเจริญสุข และคณะ, 2013) นอกจากนี้ทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชนบ้านมันแกว ยังสนับสนุนผลการศึกษาของ สุเทพ คำเมฆ (2559) เรื่องทุนทางสังคมกับการพัฒนาเป็นชุมชนพึ่งตนเองของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้า ซึ่งพบว่าทุนทางสังคม ในด้านเครือข่ายของกลุ่มและการมีส่วนร่วม มีบทบาทในกระบวนการดำเนินงานของกลุ่มตั้งแต่การวางแผน การลงมือปฏิบัติ การตรวจสอบ จนถึงการปรับปรุงการดำเนินงาน ซึ่งจะสามารถนำพาชุมชนให้เกิดการพึ่งตนเองได้ ดังนั้นจึงเสนอให้มีพื้นที่และเวทีให้ทุนทางสังคมได้ถูกใช้ประโยชน์ รวมถึงการสร้างและขยายเครือข่ายเพื่อให้เกิดการสะสมและเพิ่มขึ้นของทุนทางสังคม

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชนบ้านมันแกว และมีผลการศึกษาตามข้อสรุปข้างต้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำคัญ แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อหน่วยงานภาครัฐ

1.1 ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม มีทุนทางสังคมที่หลากหลายแต่ยังไม่ได้รับการส่งเสริมให้นำมาใช้ประโยชน์ในกระบวนการแผนชุมชนได้อย่างเต็มศักยภาพ ดังนั้นหน่วยงานของรัฐที่ทำงานใกล้ชิดกับชุมชน เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรกำหนดเงื่อนไขในการอนุมัติงบประมาณสนับสนุนชุมชน โดยกำหนดสัดส่วนการใช้ทุนทางสังคมของชุมชนและเงินทุน ในสัดส่วนที่มีความสมดุลและเหมาะสม สำหรับการดำเนินโครงการพัฒนาชุมชนทุกโครงการตามแผนชุมชน

1.2 ผู้นำชุมชนโดยเฉพาะคณะกรรมการหมู่บ้านมีบทบาทสำคัญในการจัดทำแผนชุมชนให้เกิดชุมชนพึ่งตนเอง ดังนั้นผู้นำชุมชนจึงควรได้รับการพัฒนากระบวนการทัศน์ทุนทางสังคม โดยการดำเนินการภายใต้หลักสูตรเข้มข้นทั้งภาคทฤษฎีและการปฏิบัติ ที่ครอบคลุมทั้งวิธีคิด วิธีให้คุณค่า และวิธีปฏิบัติ ซึ่งควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องในลักษณะผู้นำต้นแบบกระบวนการทัศน์ใหม่

1.3 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรส่งเสริมแนวคิดหรือหลักธรรมทางพุทธศาสนาในการพัฒนากระบวนการทัศน์การพัฒนาของผู้นำชุมชน ซึ่งจะทำให้ทุนทางสังคมของชุมชนได้รับการฟื้นฟูและพัฒนา และช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

เนื่องจากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชนยังมีข้อจำกัดและขาดความสมบูรณ์ ดังนั้นเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและเสริมสร้างความเข้มแข็งของแผนชุมชนด้วยทุนทางสังคม จึงควรมีการศึกษาประเด็นต่อไปนี้เพิ่มเติม

- 2.1 ปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งเสริมการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในการบูรณาการแผนชุมชน
- 2.2 การบูรณาการและการจัดการทุนทางสังคมของชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน
- 2.3 การใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนากระบวนการตัดสินใจด้วยทุนในงานพัฒนาชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่องกระบวนการตัดสินใจด้วยทุนในงานพัฒนาชุมชน ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้บริหารคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ได้สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินโครงการวิจัยครั้งนี้ รวมทั้งผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ชาวบ้านชุมชนบ้านมันแกว และนิสิตสาขาการพัฒนารัฐบาลท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องช่วยทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2553). *การขับเคลื่อนกระบวนการแผนชุมชน*. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงมหาดไทย.
- นิศรา จันท์เจริญสุข, ประภาพร หัสสร้างสี่ และ รัฐนันท์ พงศ์วิริทธิ์ธร. (2013). การพัฒนาแผนชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง บ้านสันลมจอย ตำบลสุเทพอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. *Suranaree J. Soc. Sci*, 7(1), 89-100.
- วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์. (2548). *ทุนทางสังคม*. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส).
- วิวัฒน์ หามนตรี. (2556). การจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลชัยฤทธิ์ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดอำนาจเจริญ. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 7(1), 39-45.
- สมาน สุขใจ, นามสมมติ. (2560, 22 เมษายน). *สัมภาษณ์*.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). *สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555-2559*. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สุเทพ คำเมฆ. (2559). *ทุนทางสังคมกับการพัฒนาเป็นชุมชนพึ่งตนเองของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, นครปฐม.
- สุพรรณิ ไชยอำพร. (2560). *ทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างทุนมนุษย์ในเขตเมืองชายแดน กรณีศึกษาเปรียบเทียบประเทศไทยกับกัมพูชา*. *วารสารพัฒนาสังคม*, 19(2), 53-67.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). *10 วิธีคิดเศรษฐกิจชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : พลังปัญญา.
- อาทิตย์ บุตดาตวง. (2554). *ความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไพร อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต การบริหารการพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- อาทิตย์ บุตดาตวง และ สุพรรณิ ไชยอำพร. (2555). *ความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไพร อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม*. *วารสารสมาคมนักวิจัย*, 17(1), 29-41.

ผู้เขียนบทความ

นางสาว สายไหม ไชยศิริรินทร์

อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.)

สาขาการพัฒนชุมชน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

เลขที่ 41/20 ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย

จังหวัดมหาสารคาม 44150

E-mail : Saimai08@yahoo.com